

SUCCESEN EN UITDAGINGEN VAN NATUURINCLUSIEF ONDERNEMEN

ERVARINGEN
UIT DE
PRAKTIJK

VOORWOORD

Natuurinclusieve landbouw. Waarom zou je dat doen als agrarisch ondernemer? Hoe pak je het aan? Wat zijn de kosten en wat levert het op?

Vijf melkveehouders en vijf akkerbouwers met een bedrijfsmodel dat gebruik maakt van de kracht van de natuur, delen in deze brochure hun ervaringen. Ze vertellen eerlijk over hun beweegredenen, hun zoektocht en hun dilemma's. Als lezer ervaar je hun motivatie om het anders te gaan doen.

Intrinsieke motivatie, omdat zij beseffen dat alleen een gezonde bodem voor de continuïteit van het bedrijf zorgt. Agrarisch natuurbeheer en het niet of nauwelijks gebruik

maken van bestrijdingsmiddelen vergen ook vakmanschap en ondernemerschap. Dat kenmerkt deze boerenbedrijven die op diverse manieren invulling geven aan natuurinclusieve landbouw.

Terecht zijn deze ondernemers trots op hun resultaten zoals een betere bodemgezondheid en meer weidevogels. Maar ook moeten zij helaas constateren dat de publieke en private beloning voor natuurinclusief ondernemen vaak nog onvoldoende is, zowel qua hoogte als qua duur.

Een adequate en structurele vergoeding voor ecosystemediensten zoals deze boeren leveren, is een belangrijk aandachtspunt in deze brochure. Want de maatschappelijke meerwaarde overstijgt

nu al de vergoedingen die zij krijgen. Meerwaarde die enorm toeneemt als veel meer boeren op natuurinclusieve bedrijfsvoering kunnen overstappen.

Het is bijzonder inspirerend om kennis te maken met de bevlogenheid van deze boeren en van hen te leren wat er allemaal mogelijk is. Wij wensen u veel leesplezier.

Ronald Hiel
Stichting Deltaplan Biodiversiteitsherstel

Natasja Oerlemans
WWF Nederland

INHOUD

4

AKKERBOUWBEDRIJF BIOROMEO
KRISPIJN EN DIGNI VAN DEN DRIES, PETER KEIJ

5

MELKVEEHOUDERIJ TERLOUW
WIM, JEANINE EN TIM TERLOUW

8

AKKERBOUWBEDRIJF BI-JOVIRA
CORNELIS MOSSELMAN

10

MELKVEEHOUDERIJ BOTE DE BOER
BOTE DE BOER

12

MELKVEEHOUDERIJ MAATSCHAP MULDER
HANS, ARJAN EN LINDA MULDER

6

AKKERBOUWBEDRIJF DE HEERLIJKHEID
MAARTEN JANSE

7

AKKERBOUWBEDRIJF ELSWERD
JURTKO EN JOKE BOERMA

9

MELKVEEHOUDERIJ GROOT STEINFORT
ERIK SMALE

11

MELKVEEHOUDERIJ JAN RASENBERG
JAN RASENBERG

13

AKKERBOUWBEDRIJF REIDERWOLDERPOLDER
LEENDERT JAN ONNES EN ZIJN VADER CORS ONNES

AKKERBOUWBEDRIJF BIOROMEO

Een akkerbouwbedrijf met de naam BioRomeo. Dat klinkt een beetje als Boer Zoekt Vrouw en in feite is dat ook wel zo. Want ook bij BioRomeo draait het om de liefde.

'Direct van de boer, met liefde geteeld, verse en overheerlijke groenten en fruit. Dat is waar BioRomeo voor staat', schrijven Krispijn van den Dries en zijn vader Digni op hun website. Dat hier ook liefde voor de natuur bij komt kijken, is voor een biologisch-dynamische akkerbouwer vanzelfsprekend.

Kosten

- Vogelvriendelijke maatregelen
- Composteerinstallatie
- Aanpassen machines voor bewerking via rijpaden

Baten

- + Korte, transparante ketens die een eerlijke prijs betalen
- + Subsidies voor natuurbeheer
- + Minder ploegen betekent minder energieverbruik

In 1990 besloot Digni van den Dries over te stappen op biologische akkerbouw, verontrust als hij was door jarenlange negatieve berichtgeving over de slechte invloed van kunstmest en drijfmest op de bodem en de biodiversiteit. De vervolgstap – in 2006 – naar biologisch-dynamisch was heel natuurlijk. "In feite werkten we al biodynamisch", zegt Krispijn. "Via biodynamisch doe je als boer ook veel meer aan persoonlijke ontwikkeling, bijvoorbeeld door intervisie met andere collega's".

Boerensamenwerking

Sinds de jaren '90 werkt Digni samen met Peter Keij, en sinds een jaar of tien maakt Krispijn ook deel uit van de VoF Keij van den Dries, die een biodynamisch akkerbouwbedrijf exploiteert. Via BioRomeo, de afzetorganisatie die de drie compagnons hebben opgezet, levert inmiddels een dertigtal boeren uit de Noordoostpolder een breed assortiment biologische groenten en fruit aan horecagroothandels, supermarktketens en rechtstreeks aan voedselcoöperaties.

Korte ketens, eerlijke prijzen

Hoe korter de keten, des te beter is het devies. "De afzet van groenten en fruit in de keten is vaak ondoorzichtig en dat is voor veel boeren een obstakel

voor natuurvriendelijk ondernemen", zegt Krispijn. "Hoeveel de verschillende schakels in de keten verdienen en of de betaling wel klopt voor het geleverde volume, dat is in de gangbare waardeketen onvoldoende duidelijk. Daarom hebben wij met lokale boeren de handen ineengeslagen en verkopen we rechtstreeks aan distributeurs die een eerlijke prijs betalen zoals Eosta, EkoPlaza en enkele afnemers in Duitsland waar veel meer aandacht is voor de waarde van gezonde en duurzame voeding. Ook verkopen we aan consumenten die via voedselcoöperaties rechtstreeks bij de boer inkopen."

BioRomeo heeft een grote diversiteit aan gewassen. Door voortdurende teeltwisseling zijn de gewassen al weerbaarder.

Weerbaar teeltsysteem

BioRomeo heeft een grote diversiteit aan gewassen. Door voortdurende teeltwisseling zijn de gewassen al weerbaarder. Daarnaast ondernemen Krispijn en zijn collega's actie om de bodem gezond te houden. De zavelgrond die BioRomeo bewerkt, is gevoelig voor verslumping. Onder invloed van regenval grijpen minuscule kleideeltjes meer op elkaar in, waardoor de toplaag van de bodem een soort van plaat wordt. Dit

bemoedigt de ontkieming en verdere uitgroei van zaden. Gewasresten die organische stof aan de bodem toevoegen zijn volgens Krispijn uitstekend geschikt om dit tegen te gaan. "Daarnaast gebruiken we ook compost die we maken van maaisel dat Natuurmonumenten aanvoert vanuit het nabijgelegen natuurgebied De Weerribben, en van ons eigen maaisel vanuit de slootkanten."

Rijpaden

Enkele jaren geleden voerde BioRomeo het rijpadensysteem in, waarbij landbouwwerktuigen alleen nog over vaste rijpaden rijden en de gewassen ongestoord kunnen groeien in teeltbedden die niet worden bereiden. Krispijn: "Bij kool en spinazie levert dit een veel betere opbrengst op, maar je moet wel de trekker ombouwen om zo'n breed spoor te kunnen bewerken. Ook moet je een vergunning aanvragen omdat je machines over de openbare weg moeten rijden en met loonwerkers is het ook niet altijd mogelijk."

Niet meer ploegen

In de toekomst zal de ploeg ook in de schuur blijven staan, als het aan Krispijn ligt. "We zijn al 15 jaar gericht op ondiepe bodembewerking, maar we willen uiteindelijk niet meer ploegen", zegt hij. "Als je ploegt, kost het weer fijn krijgen van de bodem veel meer energie. Tegenwoordig vriest het minder en de toplaag is al kruimelig als je niet ploegt. We gaan dan de juiste groenbemesters gebruiken die we ook kunnen laten begrazen door schapen of die we kunnen hakselen. De bodem blijft de hele winter door groen. Welk effect dat op de lange termijn heeft, is nog afwachten, maar ik weet zeker dat biodynamische akkerbouw beter is voor de aarde en uitdagender en interessanter is voor de boer."

 KRISPIJN EN DIGNI VAN DEN DRIES, PETER KEIJ

 ENS, NOORDOOSTPOLDER

70 HECTARE

bio-dynamische teelt van groenten, akkerbouwgewassen en rustgewassen

TEELTEN

Graan, aardappels, spinazie, wortels, uien, knolselderij, diverse soorten vergeten groenten

ONZE INGREDIENTEN

Beheer sloot- en akkerranden

Ruime teeltwisseling

Eigen compostbereiding

Voedselakkers voor vogels

Met drone vogelnesten spotten (vogelvriendelijk maaien)

MELKVEEHOUDERIJ TERLOUW

Twaalf jaar geleden besloot de familie Terlouw om een gok te wagen: ze kregen de kans om melkveehouder te worden op het voormalige eiland Marken. Voorwaarde was wel dat je niet alleen koeienboer zou zijn, maar ook weidevogelboer. Zonder enige kennis van weidevogelbeheer stortten Wim en Jeanine zich in dit avontuur. Twaalf jaar later zijn zij – samen met zoon Tim die inmiddels ook in het bedrijf is betrokken – succesvolle melkvee- én weidevogelboeren en hebben ze hierop een verdienmodel gecreëerd.

Kosten

- Aankoop ruwvoer door ganzenschade
- Bloemenmix voor bijen
- Extra arbeid in weidevogelseizoen

Baten

- + Beheerpakketten weidevogels (+5 cent per liter)
- + Vergoeding ganzenschade
- + Vogelaar hut
- + Overeenkomst met ANV van 15 jaar uitgestelde maaidatum

Verdienmodel

Toen ze begonnen op Marken was er te weinig melkquotum beschikbaar om de kosten te dekken. Juist het weidevogelbeheer maakte het mogelijk om rendement te maken. Door het uitgestelde maaibeheer en het slootbeheer, ontvingen Jeanine en Wim een plus van ongeveer 5 cent per liter op de melkprijs. Het grootste gedeelte van het grasland heeft nog steeds een uitgestelde maaidatum.

Het is belangrijk dat een boer de vrijheid heeft om naar eigen inzicht natuurinclusief te werken.

Continuïteit is belangrijk

Tegenwoordig is dit geen SNL-pakket meer, maar heeft de familie Terlouw een overeenkomst van 15 jaar met de Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Water, Land en Dijken. Als een van de 'weidevogelboerderijen' krijgen zij een vaste vergoeding. Deze continuïteit is belangrijk om natuur-inclusief ondernemen te stimuleren. "Voor SNL moet je elke keer een contract afsluiten voor 6 jaar, en hopen op verlenging" geeft Wim aan. Ook is het volgens hem belangrijk dat een boer de vrijheid heeft om naar eigen inzicht natuurinclusief te werken.

Vogelaarhut

Op hun terrein heeft de familie Terlouw een plas-drasgebied aangelegd, dat een uitstekende leefomgeving is voor vogels. Daar hebben ze een vogelaar-hut gebouwd, die elk jaar tot 15 juni wordt verhuurd aan vogelaars, die zo hun favoriete weide- en trekvogels kunnen fotograferen en filmen. Deze hut is altijd compleet volgeboekt en zorgt – dankzij de diverse vogelpopulatie – ook voor extra inkomsten.

Uitdagingen

De opbrengsten van het weidevogelbeheer staan volgens Wim niet in verhouding tot de extra arbeid die gemoeid is met het weidevogelseizoen. "Je moet het echt doen omdat je er plezier in hebt" vertelt hij. "Wij moesten vanaf het begin ook aan weidevogelbeheer doen, maar we zijn er langzaam ingerold. Als je dit in één keer in zou willen realiseren, dan is het heel veel werk! Natuurbeheer integreren in je bedrijfsvoering begint met het nemen van kleine stapjes."

"Wij moesten vanaf het begin ook aan weidevogelbeheer doen, maar we zijn er langzaam ingerold. Alsje dit in één keer in zou willen realiseren, dan is het heel veel werk!"

Kruidenrijk gras en bloemenranden

Het natuurbeheer levert de familie Terlouw geen meerprijs op voor de melk die ze leveren. Het kruidenrijk grasland hebben ze ingezaaid omdat de koeien het lekker vinden en omdat het goed groeit zonder kunstmestgift. Er zit geen beheerpakket op, wel zitten er altijd heel veel insecten op de klaver, smalle weegbree, cichorei en het gras. De uitgestelde maaidatum omwille van de weidevogels zorgt voor structuurrijk voer dat helaas een hogere CO₂-uitstoot per liter melk geeft in de kringloopwijzer. De bloemenranden vallen niet onder een beheerpakket omdat Wim en Jeanine er voor hebben gekozen ook koolzaad bij te zaaien voor de bijen van de imker die vlakbij zit. In ruil krijgen zij dan weer honing om te verkopen. "Daar worden we niet rijk van en ook niet arm, soms moet je ook wel gewoon eens doen wat je leuk vindt!"

WIM, JEANINE EN TIM TERLOUW
MARKEN

65 HECTARE

grasland, Intensieve beweiding, extensief bedrijf

90
Koeien

35
Jongvee

9000 LITER
Melkproductie
per koe per jaar

RANTSOEN
Perspulp,
ruwvoer en
krachtvoer

ONZE INGREDIENTEN

Intensief weidevogelbeheer 200-250 broedparen

Productief kruidenrijkgrasland

1600m² bloemenranden en slootkantbeheer

Plas-dras land

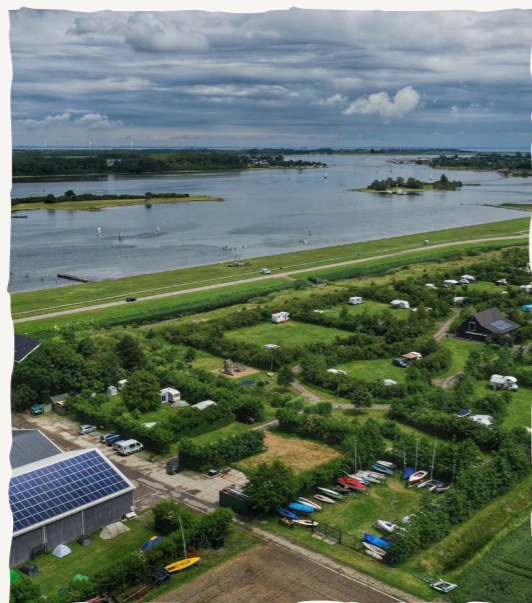

Vaste mest uitgere-
den op de percelen
(20 ha) die later
worden gemaaid

AKKERBOUWBEDRIJF DE HEERLIJKHEID

In het hart van de provincie Zeeland, in Wolphaartsdijk, ligt De heerlijkheid, het akkerbouwbedrijf van Maarten Janse. Zijn bouwplan is traditioneel, maar toch niet helemaal want hij teelt ook zee kraal! Naast het akkerbouwbedrijf runt Maarten en zijn familie ook een landschapscamping. Hiervoor heeft Maarten voor elke 300 m2 camping 800 m2 natuurterrein aangelegd. Dat had ook akkergrond kunnen zijn, of ruimte voor extra campingplaatsen. "Tja, dat is nou eenmaal het idee van een landschapscamping", zegt hij. "Ik vind het mooi en een leuke toevoeging aan ons bedrijf."

Kosten

- Aanleg keverbank
- Onderhoud natuurterrein
- Zelf pionieren en kennis opdoen

Baten

- + Vergoedingen beheerpakketten
- + Minder arbeid grondbewerking
- + Goed wildbestand voor de jacht

Natuurvriendelijk

De heerlijkheid is geen biologisch bedrijf en ook geen modelboerderij voor natuur-inclusieve akkerbouw. Toch doet Maarten veel wat onder het label 'natuurvriendelijke landbouw' valt. In de praktijk ervaart hij hoe het boerenbedrijf de leefomgeving beïnvloedt. Maarten: "Door het maaien verandert de habitat opeens en moeten de dieren op zoek naar nieuwe beschutting." Daarom legt hij dit najaar twee keverbanken aan van elk 6 meter breed, waarvan 3 verhoogd. Zo'n keverbank zorgt voor veel insecten en geeft fazanten en hazen een goede schuilplek. Kostentechnisch kan het ook uit, weet Maarten. "Ik krijg van Poldernatuur Zeeland een beheervergoeding die bijna net zo hoog is als het bedrag dat ik per saldo aan wintergerst onderhoud. Waarom zou ik dan extra gerst dorsen?"

Beheer

Verder krijgt Maarten ook een vergoeding voor zijn kruiden- en bloemrijke akkerranden en de aanleg van een wintervoedselakker. Afgelopen jaar deed hij mee aan een project dat het effect onderzocht van niet-ke-

rende grondbewerking en het wintergroen houden van zijn gronden. Hieruit bleek de positieve invloed van niet ploegen en het inzaaien van groenbemesters op de bodemgezondheid en de biodiversiteit. Dit was iets dat Maarten al deed, dus waardeerde hij de financiële beloning.

Groene wintergronden

Maarten is zijn bodem anders gaan behandelen omdat hij zag dat deze verslechterde door de warme, natte winters van de afgelopen jaren en het verzilten van het Veerse Meer. Hij liet de groenbemester in de winter staan. Dit pakte zo goed uit dat hij het op meer percelen is gaan doen, en tegenwoordig past hij dit op het hele bedrijf toe. In de winter slijbt zijn bodem nu niet meer dicht en de bovenlaag droogt niet meer uit.

Grond bewerken

Het bouwplan van De heerlijkheid voorziet in het inzaaien van tarwe als de aardappelen zijn geoogst. In 2012 stopte Maarten met het omploegen van de mooie, rulle grond na het aardappelrooien. Door dat ploegen kwam er zware grond boven, die hij weer twee keer moest bewerken voordat hij tarwe kon zaaien. Dit bevalt de Zeeuwse akkerbouwer goed: "Ja, je moet natuurlijk wel wat aanpassingen doen en goed plannen zodat je droog kan inzaaien, maar ik merk niet dat ik minder kan oogsten."

Uitdagingen

Maarten betreurt het dat biologische akkerbouw voor De heerlijkheid geen optie is. Hij kan zijn gewassen niet bewateren in het gebied waar hij zit, en biologische tarwe levert te weinig op. Wel gebruikt Maarten geen insecticiden en past hij andere gewasbeschermingsmiddelen minimaal toe. "De jonge fazanten eten insecten, dus die zie ik graag op de akkers", zegt hij. "De natuurlijke vijanden van de luizen, zoals zweefvliegen, lieveheersbeestjes en sluipwespen,

doen overigens ook goed hun werk hier, dat is te danken aan de akkerranden waarin zij goed kunnen leven."

Een beter verdienenmodel

Naast de beheervergoedingen is Maarten vooral gemotiveerd om natuurvriendelijk te telen omdat hij graag natuur om zich heen ziet. Voor collega's die hier minder oog voor hebben, zijn deze vergoedingen volgens hem eigenlijk te laag. Met aardappels kun je meer verdienen, dus moeten die boeren volgens Maarten met een beter verdienenmodel over de streep worden getrokken.

"Ondernemersvrijheid is erg belangrijk. De wildgroei aan regels en verplichtingen neemt plezier en eigenaarschap weg."

Ondernemersvrijheid

"Ondernemersvrijheid is erg belangrijk", zegt hij. "De wildgroei aan regels en verplichtingen neemt wel wat plezier en eigenaarschap weg." Dat geldt ook voor de toonzetting van het debat over landbouw en milieu. Als natuur-inclusieve boer voelt hij zich door negatieve uitspraken van politici zelfs gedemotiveerd en aangevallen. "Het is heel makkelijk praten over de portemonnee van de landbouwer, maar iets meer wederzijds vertrouwen en minder wispelturige regelgeving helpen enorm bij het stimuleren van natuurvriendelijke landbouw!"

MAARTEN JANSE

WOLPHAARTSDIJK

65 HECTARE

reguliere akkerbouw

TEELTEN

Aardappels, suikerbieten, graszaad, suikermais, wintergerst, zee kraal

ONZE INGREDIENTEN

Niet kerende grondbewerking

Wintervoedselakker

Keverbanken

Verruigde dijk

Natuurterrein

Akkerranden

AKKERBOUWBEDRIJF ELSWERD

Op de weg van Rottum naar Doodstil, in het mooie Groningen, vind je boerderij Elswerd van Joke en Jurtko Boerma. Deze boerderij, al sinds 1912 familiebezit, is vernoemd naar de gelijknamige wierde waar deze op staat. Joke en Jurtko telen op hun akkerbouwbedrijf diverse gewassen. Sommige zijn bekend zoals de suikerbiet, en andere gewassen van Elswerd zijn minder bekend, zoals de miscanthus. Dit is een rietsoort waarvan de grovere soort voor compost wordt gebruikt, en de fijnere soort geschikt is voor dakbedekking.

Natuur-inclusief

Het bedrijf van Joke en Jurtko is niet biologisch, al zitten ze er naar eigen zeggen wel dicht tegenaan. Ze gebruiken bijna geen gewasbeschermingsmiddelen, en gebruiken de organische bodemverbeteraar bokashi en compost om de bodem te verbeteren en het bodemleven te voeden. Ook is elke slootrand op het areaal van Elswerd voorzien van een weelderig begroeide bufferstrook van drie meter breed, die volstaat met inheemse bloemen en kruiden.

De bodem

Bodemverbetering gebeurt al generaties lang op boerderij Elswerd. Het begon toen de vader van Jurtko afscheid moest nemen van zijn koeien, omdat hij ze niet meer met de hand kon melken. De overstap naar akkerbouw riep de vraag op hoe nu aan mest te komen op de Groningse kleigrond. Jurtko's oma had er zelfs een slapeloze nacht van. Compost bleek al snel de oplossing.

Tot op de dag van vandaag gebruiken Joke en Jurtko op elk perceel nog steeds zelfgemaakte compost of bokashi om de bodem te verbeteren. Ze hebben één keer compost aangekocht, maar de kwaliteit viel zo tegen dat ze besloten zelf compost te gaan maken. Hiervoor lieten ze zich inspireren door de praktijk op boerenbedrijven in Oostenrijk, waar het op het eigen bedrijf compost maken vaker gebeurt. Toen Siegfried en Uta Luebke - volgens Joke en Jurtko experts op het gebied van compostbereiding - naar Nederland kwamen, zijn ze bij hen meteen een cursus gaan doen. Hierna hebben ze een geschikte plaats aangelegd voor het compost- en bokashiproces. Dit proces is op Elswerd nu volledig opgenomen in de dagelijkse werkzaamheden.

Bermen en sloten

Buiten het beheer van de bufferstroken langs de slootkanten op boerderij Elswerd, beheren Jurtko en

Kosten

- Graspad is geen landbouwgrond meer, hectaretoeslag weg
- Investering voor composteren en bokashi
- Aankoop aangepaste machines voor bijvoorbeeld akkerrand maaien en maaisel afvoeren
- Extra arbeid onderhoud bufferstroken en wandelpad

Baten

- + Vergoeding voor bufferstroken
- + Minder bestrijdingsmiddelen door bufferstroken
- + Minder maaien slootkanten
- + Vergoeding wandelpad over terrein

Joke ook een fietspadberm vol met inheemse kruiden en planten. Ze oogsten in de zomer de zaden van deze planten, en zaaien ze vervolgens weer in op de bufferstroken zodat de inheemse flora weer terugkomt in het landschap. Het maaisel voeren ze af en composteren ze voor eigen gebruik. De bloeiende bufferstroken dienen ook als natuurlijke plaagbestrijding, omdat deze insecten aantrekken die vervolgens hun eitjes op de gewassen leggen. De larven die daaruit komen, voeden zich met de luizen die in de gewassen op de akker zitten. Hierdoor gebruiken Joke en Jurtko bijna geen bestrijdingsmiddelen meer. Dat is duurzaam en het scheelt in de kosten. Ook ecologisch slootbeheer hoort bij deze boerderij. Door de sloten niet elk jaar te schonen, blijven oude rietkragen staan, waardoor veel vogels zoals de blauwborst en andere dieren er een leefgebied bij krijgen.

Iedereen is welkom op Elswerd. Er loopt een openbaar wandelpad langs de akkers als onderdeel van een langere wandelroute.

Wandelen

Iedereen is welkom op Elswerd. Er loopt een openbaar wandelpad langs de akkers als onderdeel van een langere wandelroute. Hiervoor hebben Joke en Jurtko wel kostbare landbouwgrond ingeleverd, maar ze ontvangen hiervoor een kleine bijdrage. Die is onderdeel van een zeven jaar durende overeenkomst en dit dekt een deel van de onderhoudskosten. De andere opbrengst van het pad is de waardering die wandelaars uiten.

Omdat boerderij Elswerd niet in een beheergebied ligt, kunnen Joke en Jurtko geen ANLB-subsidie aanvragen voor hun kruidenrijke bufferstroken, al komen deze de biodiversiteit in het gebied wel ten goede. Gelukkig hebben ze met het waterschap een tijdelijke overeenkomst kunnen sluiten en krijgen ze toch nog een vergoeding. Het gaat echter over een kortlopende overeenkomst van drie jaar. "Het is afhankelijk van het nieuwe GLB of we weer een nieuwe overeenkomst kunnen krijgen, de korte overeenkomsten bieden eigenlijk te weinig perspectief voor zulke grote investeringen", vertellen Jurtko en Joke.

Joke en Jurtko hebben plezier in hun werk, dat een grote bijdrage levert aan de biodiversiteit in Noord-Groningen. Ze blijven constant op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen, en werken graag samen met anderen voor het delen van kennis. "Wij blijven altijd in beweging, altijd proberen we nieuwe initiatieven uit", zegt Jurtko. "Pionieren zit ons in het bloed."

👤 JURTKO EN JOKE BOERMA

📍 ROTTUM

64 HECTARE

reguliere akkerbouw

TEELTEN

Suikerbieten, wintertarwe, wintergerst, grasklaver, miscanthus, pootaardappelen, zaaisjalotten

ONZE INGREDIENTEN

Compost en bokashi voor bodemverbetering

Ecologisch slootbeheer

Bufferstroken langs sloten

Ecologisch beheer bermen met inheemse bloemen en kruiden

AKKERBOUWBEDRIJF BI-JOVIRA

Achteruitboeren is niets voor Cornelis Mosselman, akkerbouwer in Ooltgensplaat op het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee. Sinds 2017 heeft hij zijn akkerbouwbedrijf definitief in de vooruitstand gezet, door rigoreus om te schakelen op biologische wisselteelt in stroken. De voordelen, barrières en dilemma's tijdens deze omschakeling deelt hij op zijn website vooruitboeren.com.

Kosten

- Omschakelen naar biologisch
- Arbeidsintensief
- Machines aanpassen voor strokenteelt

Baten

- + Meerprijs (overeenkomst met Albert Heijn, Bakker Barendrecht en diverse korte-ketenpartijen)
- + Vergoeding voor educatie
- + Kleine vergoeding voor ecosysteemdiensten

Het is geen gemakkelijke bodem, waarop Cornelis Mosselman samen met zijn vrouw Carolien akkerbouw bedrijft. Zware kleigrond die inklinkt door al te zware belasting waardoor de bodemgesteldheid achteruit gaat. Daar liep hij tegenaan sinds 2006, toen hij het gemengd bedrijf van zijn vader had overgenomen. De koeien gingen eruit en Cornelis huurde grond erbij. Maar in de jaren die volgden, voelde het systeem van intensieve akkerbouw en schaalvergroting steeds meer als een slecht zittend pak, dat voor Cornelis uiteindelijk een soort dwangbuis werd. Daarvan bevrijdde hij zich in 2017.

“De zware zavelgrond die eerst het slechtste was, is nu mijn beste bodem die meer en betere gewassen opbrengt.”

Natuurlijke benadering

Dat jaar nam hij het besluit dat achteruitboeren hem niet gelukkig maakte en hakte hij de knoop door. Hij besloot om zo'n 20 hectare land te verkopen en de opbrengst te investeren in een nieuwe bedrijfsvoering. “Welk bedrijfstype en verdienmodel wel bij mij paste, dat moest ik nog uitzoeken”, zegt Cornelis nu. “Ik had ook nog rechten op de verbouw van suikerbieten die ik heb verkocht.” Het geld dat hij hiermee ophaalde, investeerde hij in een nieuwe natuurlijke benadering van akkerbouw die hij vanaf 2018 stapsgewijs invoerde. “Ik ben omgeschakeld op biologisch, ik bewerk de akkers nu via vaste rijpaden zodat ik 90% van het areaal niet berijd en ik pas binnen die rijpaden wisselteelt in stroken toe.”

De beste bodem

Deze drie teeltmaatregelen vullen elkaar aan en versterken elkaar, vindt Cornelis. Natuur-inclusieve, biologische akkerbouw werpt volgens hem nu al zijn vruchten af. “Die zware kleigrond wordt nu niet meer bereiden en biologisch beheerd”, zegt hij. “Ik heb ook

niet meer geploegd. De bodembewerking die ik doe is minimaal en ik heb grasklaver ingezaaid. Dit bindt stikstof en het verbetert de bodemstructuur. Je ziet het aan de beworteling van de grond en de grote hoeveelheid regenwormen. Ook de diversiteit aan gewassen via strokenteelt is goed voor de bodem. De zware zavelgrond die eerst het slechtste was, is nu mijn beste bodem die meer en betere gewassen opbrengt.”

Betrokken ketenpartners

Cornelis adviseert gangbare boeren om alles goed af te wegen alvorens biologisch te worden. “De investeringskosten zijn hoog en de eerste vier jaar levert het omschakelen niets extra's op, integendeel!”, zegt hij. “Wil je biologisch goed door laten groeien, dan zijn betrokken ketenpartners heel belangrijk. Helaas is 90% van de betrokken schakels nog niet echt geïnteresseerd in het verbeteren van het systeem, maar er zijn positieve ontwikkelingen. Het gaat om die 10% die de meerwaarde ook willen betalen. Er is geld nodig om veel breder de omslag naar biologisch te realiseren. Hoe langer dit duurt, des te lastiger het wordt.”

Connectie met burgers

Cornelis vond in Albert Heijn en diens groenten- en fruitleverancier Bakker Barendrecht goede partners die hem in staat stellen om zijn akkerbouwbedrijf structureel door te ontwikkelen. “Ik krijg een goede prijs die in de buurt komt van de 'true price' voor mijn biologische groente, en ik heb zekerheid van afname. Korte ketens zoals de distributie via Herenboeren, is volgens mij ook een interessant concept. Lokale korte ketens helpen de connectie tussen boer en burger. Dat is belangrijk voor het verduurzamen van de landbouw.” Daarom vervult Cornelis' boerderij ook een educatieve rol. Maar de vergoeding die hij van provincie ontvangt voor zijn pioniersrol in de transitie naar duurzame landbouw, is volgens de akkerbouwer erg laag.

Hogere kosten dan verwacht

“Ik ben zeer gemotiveerd, kan snel innoveren en in Albert Heijn heb ik een goede partner”, zegt Cornelis. “Maar de kosten zijn hoog. Ik investeer veel in ontwikkeling en opleiding. Daarom zou het heel fijn zijn, als de overheid een betere vergoeding gaat betalen voor de ecosysteemdiensten die ik lever.”

CORNELIS MOSSELMAN

OOLTGENSPLAAT, GOEREE-OVERFLAKKEE

50 HECTARE

biologische akkerbouw

TEELTEN

Pompoenen, witlof, kolen, aardappelen, uien, wortelen

ONZE INGREDIENTEN

Biologisch

Permanente rijpaden

Minimale grondbewerking

Strokenteelt

Bokashi

MELKVEEHOUDERIJ GROOT STEINFORT

Toen Erik Smale samen met zijn vrouw Dagmar op 1 januari 2019 het melkveebedrijf van zijn ouders in het Gelderse Joppe overnam, ging de zevende generatie van het familiebedrijf van start op deze locatie. Erik is pleitbezorger van integrale, gangbare bedrijfsvoering die goed is voor boer en natuur. De overheid stelt hem wel teleur: "Subsidies voor natuurbeheer krimpen. Ik kan er net de vaste kosten mee dekken, maar krijg mijn eigen uren niet vergoed."

Kosten

- Duurder erfonderhoud door afzien van gebruik glyfosfaat
- Meer complexiteit in bedrijfsvoering
- Verhoogde kosten door kleinschalig landschap: circa 2 cent per kg melk
- Gemiste opbrengsten door lagere productiviteit per hectare
- Grotere voeropslag
- Extra voer aankopen door de droogte

Baten

- + Vergoeding voor agrarisch natuurbeheer
- + Besparing op krachtvoer
- + Besparing op kunstmest
- + Meerprijs vanuit PlanetProof

Eriks kijk op natuurinclusieve landbouw gaat over de lange termijn. "Natuurinclusief betekent dat bepaalde vierkante meters minder productief worden", zegt hij. "Dat moet worden vergoed en daar ligt de uitdaging. Bovendien stijgen de prijzen maar blijven de vergoedingen gelijk. Je moet geld beschikbaar maken voor minder productief land. Dat moet ergens vandaan komen. Zoiets kun je alleen maar in je verdienmodel integreren als je een beleid op lange termijn voert."

Weidegang

Erik heeft een gangbare en grondgebonden melkveehouderij. "Ik kies bewust voor koeienrassen die weinig onderhoud vergen, hoewel hun melkproductie wat lager ligt. Ze krijgen een rantsoen van ruwvoer – verbouwd op eigen land – aangevuld met krachtvoer en grasbrok van eigen land. Op jaarbasis lopen de koeien 220 dagen buiten, tot in november. Naast weidegang zijn de koeien dol op de voederbieten die een bron zijn van energie en eiwit. Zo bespaar ik op krachtvoer en produceren de koeien vettere melk." Omdat het bietenseizoen beperkt is, heeft Erik een systeem voor productie en opslag bedacht, waarmee hij het jaar door een mengsel van bietensnippers en sojahullen in het rantsoen kan verwerken. "We slaan het op in een soort slurf van 52 meter lengte. Eigenlijk is het een soort van inkuilen."

Droge mest op grasland

Natuurinclusief boeren is volgens Erik lokaal maatwerk. "Kenmerkend hier in de Achterhoek zijn de singels die we beperkt snoeien omdat vogels en reeën hier baat bij hebben", zegt hij. "Dat geldt ook voor bosgrond. Een jaar of 20 geleden hebben we extra land van een naburig bedrijf in pacht genomen. Dat viel onder agrarisch natuurbeheer en het voorziet in een subsidie voor kruidenrijk grasland. Omdat het minimaal mag worden bemest, ontvangen we een compensatie voor opbrengstderiving. Dat structuurrijke grasland is een mooie aanvulling in het rantsoen voor ons jongvee, maar de keerzijde is een hogere methaantuitstoot." Op het productieland kan Erik meer mest en drijfmest kwijt, waardoor hij minder kunstmest nodig heeft. Voor het bemesten van het grasland gebruikt hij mest van droogstaande koeien die hij ook tijdens de weidegang kan gebruiken. Bijkomend voordeel is dat mest van droge koeien minder stikstof uitstoot en minder stinkt.

Diervriendelijk maabeleid

De vergoeding voor kruidenrijk grasland is nu nog hooguit kostendekkend en dat helpt het verdienmodel voor natuurinclusief ondernemen niet, vindt Erik. "In plaats van beheer, kijk ik nu naar de opties om het gras er zo efficiënt mogelijk vanaf kan halen, maar ik laat ook randen en hoekjes gras staan als doorsteek voor hazen en reeën." Een andere maatregel die Erik neemt is randenbeheer. Zo reserveert hij stroken langs maisakkers voor het inzaaien van zonnebloemen en andere bijvriendelijke gewassen. Een gemeentelijke subsidie is vorig jaar wegens geldgebrek stopgezet. "De budgetten worden steeds kleiner, maar ik blijf het doen omdat ik in natuurvriendelijke landbouw geloof."

"De budgetten worden steeds kleiner, maar ik blijf het doen omdat ik in natuurvriendelijke landbouw geloof."

Beloon integrale bedrijfsvoering

Om dit geloof van een passend verdienmodel te voorzien, moet je volgens Erik naar de integrale bedrijfsvoering kijken. "Dat gebeurt bij PlanetProof, waar ik op de belangrijkste doelen word beloond en waarbij ik zelf de vrijheid krijg om die te realiseren. PlanetProof kan nog flink doorgroeien als het voor een grotere groep boeren beschikbaar wordt. Het is een mooi middel om boeren te belonen op basis van iets dat al is geborgd." Daar is geld voor nodig en dat zal volgens Erik moeten komen vanuit private fondsen en van de overheid. "Zorg ervoor dat de massa van gangbare boeren kan verduurzamen. Aan de boeren de taak om hun kennis over de bodem, de planten en de dieren te actualiseren en te delen. Met elkaar en met alle maatschappelijke partners, inclusief educatieve projecten en excursies die ook een passende beloning verdienen."

ERIK SMALE

JOPPE

122 HECTARE

(70ha eigendom) waarvan 24 ha bouwland (mais en voederbieten); 20 ha natuurland

170

melkkoeien

60

jongvee

RANTSOEN

gras van eigen land (weidegang); grasbrokken van eigen land; mais en voederbieten van eigen land; ruwvoer; krachtvoer

ONZE INGREDIENTEN

Specifieke
perceelbemesting

Akkerrandenbeheer

Diervriendelijk
maabeleid

Kruidenrijk
grasland

MELKVEEHOUDERIJ

BOTE DE BOER

“De vogels hebben ons wél te pakken!”, zegt Bote de Boer, melkveehouder en weidevogelboer in het Friese Tjerkwerd. “Vogelbeschermers zijn super enthousiast over wat we doen en dat zijn we zelf ook.” Maar ondanks de waardering is weidevogelboer volgens Bote nog geen goed verdienmodel. “Naast een betere vergoeding, hebben we een tweede inkomstenbron nodig naast de melkveehouderij.”

Zo'n tweede bedrijfstak zou een weidevogelbelevingscentrum kunnen zijn. Bovenin een nieuwe, natuurinclusieve stal, op 14 meter hoogte met een prachtig uitzicht over het Friese landschap. Om vogels te spotten, voor natuureducatie en voorzien van een appartement. Bote heeft er al veel gedachten over gehad, maar de realiteit blijkt weerbarstiger. “Ik had een plan voor een natuurinclusief stalsysteem dat de urine van de mest scheidt, en waarbij we de mest aanvullen met stro, riet, houtsnippers en ander organisch materiaal”, zegt hij. “Dat kunnen we ook met water verdund over het land sproeien. Dat is goed voor de bodem en voor de vogels.”

Duurdere systemen

Mest injecteren doodt de wormen in de bodem, die ook nog eens sneller uitdroogt. Vandaar dat Bote zijn plan helemaal zag zitten, hoewel hij zich realiseerde dat zo'n natuurinclusieve stal veel duurder is. “Een normale stal kost 7 ton en hier moest nog 4 tot 5 ton bij”, zegt hij. “Dat was volgens de overheid moeilijk te financieren, zodat we geen subsidie kregen. Feit is, dat je tegen veel duurdere systemen aanloopt als je betere mest voor de grond en voor de weidevogels wil hebben. Bij de overheid doen ze daar helaas niets mee. Wat mij betreft een gemiste kans.”

Kosten

- Arbeidsintensief: beschermen weidevogelnesten
- Extra eiwit bijkopen als aanvulling rantsoen

Baten

- + Weidevogelbeheervergoeding
- + Melkgeld

Woeste percelen

Bote's liefde voor weidevogels kwam zo'n 12 jaar geleden op, toen de provincie Friesland het ruilverkavelingsbeleid koppelde aan een gesubsidieerd traject voor perceelverbetering. Dat kwam neer op het egaliseren en droogmaken van percelen. Goed voor de akkerbouw, maar funest voor de vogelstand. “Meerkoeten, eenden, graspiepers, alles zat hier, maar verdween door de verdroging”, zegt Bote. “Gelukkig hadden we ook een paar woeste percelen met heel lage greppels die ongeschikt waren voor die verbetering. Bovendien was de subsidiepot leeg, dus hebben we daar de boden juist vernat om vogels te lokken. Dat ging heel goed. De vogelbescherming was er ook heel blij mee.”

CO2-uitstoot

Voor het uitgestelde maaien ontvangt Bote een vergoeding van het collectief. Door de lagere voedingswaarde van het langere gras, scoort Bote echter hoog op CO2-uitstoot, waardoor hij geen bonus ontvangt van FrieslandCampina. “We halen nog redelijk veel eiwit van ons eigen land. Met kunstmest zou dit nog verder kunnen verbeteren, maar dat gebruik ik niet. Daarom moet ik raapzaadschroot en andere eiwitbronnen bijkopen. Met name voor de winter. Dat eiwit komt vanuit de hele wereld, dus dan heb je een hogere CO2-uitstoot.” Kruidenrijk gras slaat Bote na slechts 4 uur drogen direct in de baal. De koeien eten dit graag, maar de pens heeft er langer werk mee. Hierdoor vermindert de melkopbrengst, terwijl het herkauwen ook weer zorgt voor meer CO2-uitstoot.

Uitbreiding weidevogelgebied

Het weidevogelgebied heeft Bote door de jaren heen voortdurend uitgebreid. “We hebben er de beweiding en het maaibeeld op aangepast, ondanks het feit dat later maaien tot een lager eiwitgehalte in de graskuil leidt”, zegt hij. “Vanwege het succes met de vogels, konden we van een natuurorganisatie nog eens 17 ha erbij huren.” Grutto's, tureluurs, scholeksters, Kieviten, veldleeuweriken, graspiepers en verschillende andere weidevogels leven op de melkveehouderij van Bote. Hij gebruikt geen bestrijdingsmiddelen, maar toch is de stap naar biologisch volgens hem te groot: “Dan zouden we een groot deel van ons bedrijf intensief moeten gebruiken, dus kort maaien en veel eitwitrijk gras van de grond halen. Maar dat kan niet met al die weidevogelnesten. Daarom kan ik nooit kort maaien en zou ik biologisch eiwit moeten bijkopen. Dat kan qua verdienmodel niet uit.”

👤 BOTE DE BOER

📍 TJERKWERD (FRIESLAND)

72 HECTARE

bedrijfsomvang (waarvan 17 ha gepacht van een natuurvereniging)

94

melkkoeien

RANTSOEN

Ruwvoer (beweiding en graskuil); krachtvoer

ONZE INGREDIENTEN

Weidevogelbeheer

Geen bestrijdingsmiddelen

Vogelvriendelijk beweiden en uitgesteld maaien

MELKVEEHOUDERIJ

JAN RASENBERG

Het verdienmodel van Jan Rasenberg, melkveehouder in Hooge Zwaluwe, steunt op lage kosten. "Wij zetten geen mest af, we zijn zelfvoorzienend in voer en experimenteren met geen krachtvoer gebruik. Wij zijn heel extensief. Dat is onze kracht. Daarmee kunnen wij overleven met een slechte melkprijs."

Kosten

- Geïnvesteed in grote voersilo die ook als wateropvang dient om de mest met water te verdunnen.
- Inzet van landbouwgrond voor talud/ecologische verbindingzone.
- Grasland beheer voor weidevogelbescherming, mozaiekbeheer, bemesting, begrazing, het uitstellen van maaiwerk en monitoring voor bescherming.
- Kruidenrijkgrasland/blijvend grasland voor meer biodiversiteit.
- Plas dras gebied aanleggen en onderhouden
- Cursus natuurboeren (voorwaarde Staatsbosbeheer en Vereniging Natuurmonumenten)

Hoewel zijn stal geschikt is voor 180 koeien, is Jan tevreden met 130 koeien. Ook is hij blij met de 8500 liter melk die elke koe jaarlijks produceert. "We kunnen hier de kost mee verdienen, de koeien doen het prima en wij zijn deze omvang ook gewend", zegt hij. Waar het aantal koeien constant blijft, neemt het aantal hectare wel toe, waardoor de melkveehouderij nog extensiever wordt. "We pachten al 70 ha natuurgebied en hebben nu een aanvraag lopen voor de aankoop van landbouwgrond dat deels van het waterschap is", zegt Jan.

"Als natuur inclusieve melkveehouder zoek ik partners om samen verder te komen."

Van pachter naar partner

Op prijs van pachtgrond kan Jan zo'n aanbesteding niet winnen, vandaar dat hij inzet op de waarde. "Ik noem dat van pachter naar partner", zegt hij. "Als natuur inclusieve melkveehouder zoek ik partners om samen verder te komen." Daarbij hoort wel een goede vergoeding voor natuurbeheer, maar dat valt in de praktijk tegen. "We hebben ooit een vergoeding gehad voor weidevogelbeheer, maar de overheid is

Baten

- + Vergoeding voor waterrandenbeheer
- + Vergoeding uitgestelde zaai bewerking "maatregelen voor Kievit op bouwland"

daar op een gegeven moment mee gestopt. Jammer, want de vogels ontwikkelen zich goed. We doen ook aan uitgesteld maaien en waterrandenbeheer. Voor dit laatste krijgen we gelukkig wel een vergoeding, maar in het algemeen staan de vergoedingen die we krijgen niet in verhouding tot onze inspanningen."

Grondgebonden en zelfvoorzienend

Hoe houdt Jan zijn bedrijf draaiend, met respect voor de natuur? Door extensief te zijn en de kosten te drukken. "We zijn grondgebonden en zelfvoorzienend zowel qua mest als qua voer. Ons jongvee staat in een potstal en de vaste mest daaruit gebruiken we in het natuurgebied. Het andere

vee staat in een traditionele ligbox. We gebruiken geen kunstmest, maar verdunnen de drijfmest met water. Dat brengen we aan op het land, om het bodemleven te beschermen. Het vee eet het meest gras van kruidenrijk grasland. We hebben ook 15 ha productiegras ingezaaid om in de winter in het rantsoen wat bij te kunnen sturen. Met zelfverbouwde mais en met restproducten van een groenteconservenfabriek, proberen we een passend rantsoen te serveren voor het vee."

Schappen

Een andere inkomstenbron is de verkoop van jongvee voor fokkerijen en de verkoop van schapenvlees. "We hebben 300 schapen die de dijklichamen begrazen voor het Waterschap", zegt Jan. "Tot november mogen ze daar grazen en in de winter hebben ze eigen kavels waar ze kunnen grazen. Dat is niet het beste kwaliteit gras om in te kuilen weersomstandigheden dan niet optimaal zijn, een bewuste keuze niet maaien maar eten voor de schapen. Het schapenvlees verkopen we vervolgens. Voor de wol hoeven we het niet te doen, gezien de lage prijs."

Verkopen en terugpachten

Met de Provincie Noord-Brabant werkt Jan aan een overeenkomst waarbij hij een deel van zijn percelen verkoopt aan de provincie, om deze vervolgens tegen een laag tarief weer terug te pachten. "Voor de uitbreiding van het areaal is dat een goede stap, maar met een structurele beheervergoeding is mijn natuurvriendelijke bedrijfsvoering pas écht geholpen", zegt Jan. "Met overheid, banken en alle andere betrokken mensen en organisaties samenwerken om het verschil te maken."

JAN RASENBERG

HOOGHE ZWALUWE

190 HECTARE

bedrijfs grootte (waarvan 70 ha natuurgebied in pacht)

130

Melkkoeien

300

Schapen

RANTSOEN

60% gras, 30% bijproducten van groenten; 10% mais

ONZE INGREDIENTEN

Invulling geven aan ecologische verbindingzone (o.a. divers grasland)

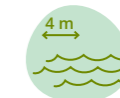
Grondgebonden en zelfvoorzienend in mest en voer

Weidevogelbeheer (o.a. plas dras)

Uitgesteld maaien (mozaiekbeheer)

Waterrandenbeheer (4 meter van de waterkant niet bemesten)

Mest waterverdund bovengronds uitrijden en geen kunstmest

MELKVEEHOUDERIJ MAATSCHAP MULDER

Natuurinclusief ondernemen kost veel extra tijd, is de ervaring van Hans Mulder, die samen met zijn zoon – en beoogd opvolger – Arjan een gangbare melkveehouderij heeft in het Zuid-Hollandse dorp Vlist (gemeente Krimpenerwaard). Een overstap naar biologisch is nog geen optie. “Dan hebben we veel meer grond nodig en komt er veel minder eiwit en energie van eigen land”, zegt Hans. Dat wil niet zeggen dat natuurbeheer geen aandacht heeft van de familie Mulder. Integendeel.

Kosten

- Aanleg drainage (1,3 km slang op 2 ha)
- Extra arbeid door gefaseerd maaien en weidevogelbeheer

Baten

- + Compensatie voor minder
- + opbrengst aan melk en gras
- + (volume en kwaliteit)
- + Subsidies (drainage, weidevogelbeheer)

Hans en Arjan Mulder kiezen bewust voor natuurinclusieve bedrijfsvoering. Zo hebben ze op 2 hectare een druk-drainage aangelegd. Dit is een watervat dat met zonne-energie wordt volgepompt met water. “Dit maakt de grond vochtiger, en dat is goed voor het bodemleven”, zegt Hans. “Het aantal wormen neemt toe en daar hebben de weidevogels ook weer baat bij. Voordeel is ook dat het veen minder oxideert en de grond minder zakt. We doen aan extensieve beweiding waarbij we elke dag een ander perceel gebruiken, omwille van de weidevogels. Het is wel bewerkelijk omdat je steeds de weidenesten moet beschermen tegen het vee.” Ook gebeurt het maaien gefaseerd ten behoeve van insecten en vogels, en doen de Mulders aan ecologisch slootbeheer. Dit betekent dat ze hun sloten gefaseerd – een keer per vier jaar – uitbaggeren en dat er geen mest wordt aangebracht op een strook van 1 meter vanaf de slootkant, waar zij kruidenrijke mengsels inzaaien.

Arbeidsintensief

Het mestbeleid is ook aangepast op de bodem en de weidevogels. “Sowieso gebruiken we zo min mogelijk kunstmest en bestrijden we onkruid zoals ridderzuring alleen op die plekken waar het voorkomt”, zegt Arjan. “Ook strooien we ruige stalmest uit over het land, wat goed is voor de bodem en voor de weidevogels. Drijfmest rijden we verdund uit met een sleepvoet.” De combinatie van elke week gefaseerd maaien en bemesten is zeer arbeidsintensief. Daarbij komt, dat later maaien niet goed is voor de kwaliteit van het ingekuilde gras. “De voedingswaarde ligt veel lager, omdat het minder eiwit en energie bevat. Dit heeft invloed op de opbrengst”, zegt Hans. “Per koe produceren we nu 8.200 liter melk per jaar. Als we een intensieve melkveehouderij zouden zijn, met 4 tot 5 keer maaien en kuilen, dan zou de jaarproductie per koe zeker 10 duizend liter zijn.”

Liever meer opbrengst dan meer subsidie

Minder opbrengsten en meer werk is bedrijfs-economisch geen goed verhaal. “Voor de mindere voedingswaarde en grasopbrengst krijgen we een compensatie, maar niet voor de extra arbeid van natuurinclusief werken”, zegt Hans. “Voor de drainage hebben we ook een subsidie ontvangen die een deel van de kosten dekt en ook ons waterpeilbeheer waarbij we een deel van de bodem vernatten, levert een compensatie op. Maar het feit dat je alle extra werk niet vergoed krijgt, maakt natuurinclusieve bedrijfsvoering moeilijk.” Vader en zoon Mulder lossen dit liever op met opbrengsten uit de markt via een hogere melkprijs, dan met een hogere subsidie. “Bijvoorbeeld door melk als weidevogelmelk in de markt te zetten, of door samenwerking met een supermarktorganisatie waar je duurzame productconcepten levert”, stelt Arjan voor. “Ook belangrijk is zekerheid dat je als natuurinclusieve melkveehouder op de lange termijn wordt gesteund.”

“Een onafhankelijke adviseur die met ons de mogelijkheden doorspreekt van natuurinclusief ondernemen en die de verdienmodellen kan doorrekenen, daar hebben wij behoefte aan”

Onafhankelijk advies

De Mulders benadrukken het belang van goede advisering, zowel bedrijfseconomisch als ecologisch. Ze zijn blij met de steun van agrarisch collectief Krimpenerwaard dat goed met hen meedenkt. “Een onafhankelijke adviseur die met ons de mogelijkheden doorspreekt van natuurinclusief ondernemen en die de verdienmodellen kan doorrekenen, daar hebben wij behoefte aan”, zegt Hans. “We moeten het nu hebben van de kennis die we zelf hebben opgedaan. Het is echt belangrijk dat er studiegroepen komen waarin boeren onderling kennis kunnen delen en waarin ze onafhankelijk advies krijgen van een boerenadviseur die onze taal spreekt, die begrijpt hoe wij werken, en die ons onafhankelijk advies kan geven over hoe je natuurinclusief ondernemen ook echt winstgevend kunt maken.”

👤 HANS, ARJAN EN LINDA MULDER

📍 VLIST, KRIMPENERWAARD

80 HECTARE

bedrijfs grootte

150

Melk- en
kalkkoeien

RANTSOEN

krachtvoer om het rantsoen te optimaliseren; reststromen mais en aardappel; vers gras (weidegang); kuilgras

ONZE INGREDIENTEN

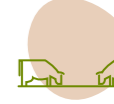
Plas/dras

Weidevogelbeheer

Ecologisch beheer sloten en slootkanten

Extensieve beweiding

Gefaseerd maaien t.b.v. weidevogels

Natuurvriendelijk bemesten (vaste mest en verdunde drijfmest)

Kruidenrijke stroken

AKKERBOUWBEDRIJF REIDERWOLDER- POLDER

“Mijn taak is voedsel produceren”, zegt Leendert Jan Onnes, akkerbouwer in de Reiderwolderpolder in de Groningse gemeente Oldambt. “Bieten voor de mens, graan voor de varkens en de akkerranden voor insecten en dieren.” Voor zijn gevoel krijgt hij niet veel waardering voor zijn inspanningen voor bieten en graan, maar wel voor de randen, de vogels en de dieren die over zijn akkers lopen. “Graag wil ik natuurvriendelijke akkerbouw bedrijven en daarin mijn eigen keuzes maken.”

Kosten

- Beheer akkerranden
- Minder opbrengsten in eerste drie jaar bij niet-kerende grondbewerking
- Aanvoer organische mest vanuit de Achterhoek
- Minder opbrengsten akkerbouwgewassen door kleiner areaal

Baten

- + Vergoeding voor bloemen- en kruidenrijke akkerranden
- + Vergoeding voor vogelakker en uitgesteld maaien
- + Minder ploegen betekent minder kosten
- + Opbrengsten CO2-rechten
- + Vergoeding voor wintervoedselvelden

Als Leendert Jan op de trekker zit en in de verte ziet hij een ree, of een groep hazen die de akker oversteeft, krijgt hij meteen een goed gevoel. Dat zijn inspanningen effect hebben. Dat de grauwe kiekendief zich heeft weten te herstellen vanwege akkerranden en bosschages, en dat hij hierdoor de veldleeuwerik ook weer vaker ziet overvliegen. “Dit vervult me met trots en dat motiveert”, zegt Leendert Jan die samen met zijn vader Cors Onnes akkerbouw bedrijft op de zware zeekleigronden in de Reiderwolderpolder, onder de Dollard in Noordoost Groningen.

“We zijn geleidelijk op niet-kerende grondbewerking overgestapt, want pas na drie jaar merk je het voordeel van de betere bodemstructuur.”

Betere bodemstructuur

Achter zijn trekker hangt tegenwoordig nauwelijks nog een ploeg, want Leendert Jan en zijn vader doen aan niet-kerende grondbewerking. “Dit zorgt voor een betere bodemstructuur en de planten kunnen beter wortelen”, zegt Leendert Jan. “We zijn geleidelijk op niet-kerende grondbewerking overgestapt, want pas na drie jaar merk je het voordeel van de betere bodemstructuur. Sinds een jaar of twee zijn al onze percelen nu niet meer geploegd.” Alleen de akkerranden ploegt hij om de drie jaar om, waarna hij ze weer inzaait met een bloemen- en kruidenmengsel. “Geen enkel perceel is vierkant, dus met die akkerranden kan ik de akkers zelf mooi vierkant maken en dat is wel zo efficiënt. Ook positief is de vergoeding die ik voor akkerrandbeheer krijg, want je moet het niet laten verwilderen.”

Mestbeleid

Omdat er in de omgeving weinig veeteelt is, voert Leendert Jan organische mest aan vanuit de Achterhoek. “Dat is vooral geitenmest, aangevuld met stro zodat er ook organische stof in de bodem komt. Dit moet ingewerkt worden, dus het kan alleen tussen

oogst en zaaien. Bovendien heeft het niet veel zin om na de oogst het stro te laten liggen, omdat het rottingsproces niet snel op gang komt in de zware zeeklei. Daarom gebruiken we naast stromest ook drijfmest, en in de winter kunstmest voor de tarwe, omdat het dan te nat is voor drijfmest. Vooral de strorijke stalmest vergroot het gehalte organische stof in de bodem”

Carbon banking

Naast de vogelakker, waar de weidevogels gebruik van maken, verbouwen vader en zoon Onnes luzerne. Omwille van de vogels wordt dit later gemaaid en voor de verminderde opbrengsten door dit uitstel, krijgen zij een vergoeding. “Het is goed als akkerbouwers diverse vergoedingen kunnen stapelen”, zegt Leendert Jan. “Ook het idee van carbon banking (waarbij de boer CO2-rechten ontvangt voor bomen en gewassen die CO2 opslaan – red.) spreekt me aan. Daarvoor zit ik in een project bij Rabobank. De bank betaalt vooraf de helft van de geschatte CO2-rechten uit. Die mag je houden, ook als later blijkt dat er toch minder CO2 is opgeslagen”

Structurele steun

Het is een voorbeeld van steun om risico's te dekken die boeren volgens Leendert Jan goed kunnen gebruiken, willen ze overschakelen op natuurinclusieve bedrijfsvoering. “De ene boer heeft er meer mee dan de ander, maar feit is dat het op de lange termijn noodzakelijk is. Zeker als boeren de financiële nood nog niet voelen om te veranderen, is structurele steun een extra argument om toch de verandering – en daarmee het risico – aan te gaan.” Leendert Jan adviseert om geleidelijk over te gaan. “Begin gewoon met één akkerrand en met één perceel dat je niet meer omploegt”, zegt hij. “Bij die akkerranden krijg ik steun en advies vanuit agrarische natuurvereniging. Dat is heel waardevol, net zoals de trots en de motivatie die je oogst als je complimenten krijgt voor alles wat er leeft en groeit op je bedrijf!”

LEENDERT JAN ONNES EN ZIJN
VADER CORS ONNES

OLDAMBT

120 HECTARE

Bedrijfs grootte

TEELTEN

wintertarwe, koolzaad,
suikerbieten, luzerne

ONZE INGREDIENTEN

Niet-kerende
grondbewerking

Uitgesteld maaien
luzerne

Vogelakker

Groenbemesters

Bloem- en kruiden-
rijke akkerranden

Wintervoedsel-
velden

MEER WETEN

Bekijk deze video's over de ervaringen van deze natuurinclusieve boeren.

AKKERBOUWBEDRIJF ELSWERD
JOKE HELLENBERG

MELKVEEHOUDERIJ JAN RASENBERG
JAN RASENBERG

MELKVEEHOUDERIJ TERLOUW
WIM TERLOUW

AKKERBOUWBEDRIJF DE HEERLIJKHEID
MAARTEN JANSE

AKKERBOUWBEDRIJF BI-JOVIRA
CORNELIS MOSSELMAN

MEER INFORMATIE

Floor Ambrosius
fambrosius@wwf.nl

Ronald Hiel
ronald.hiel@samenvoorbiodiversiteit.nl

